

Vestmannen.

Nr. 9

Bergen 20. november 1988

4. årgang

Geologen og matematikaren som granska Folgefonna

Hardingen Sjur Sexe var og millom dei fyrste målmennar.

Av Ludv. Jerald

Professor Sjur Sexe

Professor Sjur Amundsen Sexe, geologen og matematikaren, var eit flogvit frå Bygde-Noreg. I samband med at det no i 1988 er 100 år sidan han døydde tok Vestmannalaget fram minnet um denne sermerkte vitskapsmannen som med granskingane sine stod for eit fram-syn som hev gjeve honom eit udøydeleg namn. Han synte tidleg uvanlege givnader for geologi og matematikk. Det geologiske arbeidet hans krinsa mest um verknaden av is og vatn, mykje etter granskinger på Folgefonna. Han skreiv utgreidningar um matematiske og fysikkenne. Hans geognose, som den gongen var ny og lite kjend, var framsynt. Skildringane hans av is-skruing og is-ganger, um trykket i isen som sette temperaturen opp, alt var rette uppdagningar. Sjur Sexe var av deim som undrast, og som fann løysingar. Skriftene hans um is-breane er reine lystlesnaden, skrivne på fransk.

Dette sa sokneprest Eigil Lehmann i den skildringi han gav på møtet i Vestmannalaget um Sjur Sexe. Mindre kjent er det nok at hardingen Sjur Sexe var med i det fyrste upp-norskingsstrevet, på 1850-talet, like etter at Ivar Aasen hadde ferdig grammatikken sin

yver landsmålet. Sjur Sexe retta upp salmar, og han skreiv bygdevisor. Han sette um Iliaden frå gresk. Og han var med i ordskifte i Oslo-blad um mål og måldyrking, det var i den fyrste kvasse målstriden i pressa. Med diktet «Gjætlugutin» på hardingamål, skriv i den fyrste vakningstidi for målstrevet og prenta fyrste gongen i «Folkevennen» i 1853, gjorde Sexe like mykje for målsaki som han gjorde for vitskapen, sa Lehmann.

Sjur Sexe var fødd på garden Sexe i Ullensvang 14. august 1808. Foreldri var Amund Sjurson og Brita Torsteinsdotter. Faren var umgangs-skulelærar og plassmann og var læraren hans til burtimot konfirmasjonsalderen. Denne faren var ein vaken og gåverik mann med ideelle hugmål. Han var tilmed fråhaldsmann, og det var slett ikkje vanleg i den tid.

Umfraumt skulebøkene var det Maurits Hansens «Praktisk Veiledning i Modersmålet» den unge Sjur Sexe fekk lesa. Det var kjær-komen lesnad. Endå gladare vart han då han av ein farande kjippar (bødkar) fekk byta til seg «Vegas Forelæsningar over Mathematiken». Det var ei dansk utgåva. Og so hadde Kinsarvik og Ullensvang den gongen ein sers dugande prest, den kjende prosten Niels Hertzberg. Han høyrdet um den gløgge guten frå Sekse, og bad honom heim til seg, lanté honom ymse bøker, og lærde honom å bruka måle-bord og anna. Dei vart godvener, og Sjur byrja jamvel å laga eit kart yver Sørfjorden. Hertzberg var ein god lærar, og Sjur var ein sers lærehuga svein. Snart hadde han gode kunnskapar i aritmetik, geometri og trigonometri.

Og so høyrdet det med til soga um den unge Sjur Sexe at han på ei Bergensferd råka burt i Lyder Sagen, bergensaren med dei strenge kravi til språket. Det er eit møte som minner litt um då Ivar Aasen kom til biskop Jacob Neumann i Bergen. Litterate⁹ Olaf Hanssen hev fortalt i eit skrift — etter opplysningar frå ein hardingbonde — at Lyder Sagen ein ettermiddag kom ruslande ut til «Muren», den staden i Bergen der epleskøytone bruca å leggia til. Han fekk auga på ein bonde som hadde nokre eple i ein rosemåla laup, dei var av det slaget som Sagen lika best.

— Å de Rosenstripesæpler di der, Far? spurde Sagen. Svaret var ja.

— Kårledes sæller Du di?

— Da æ 'kje mine.

— Så, kæm eier di då, Far?

Bonden peika på ein liten hardinggut, som gjekk og dreiv lenger burte. Lyder Sagen gjekk burt til han, og kom med same spursmålet. Guten såg opp med eit par opne, gløgge augo og svara:

— Åeg vil ha so mykje, at eg kann kjøpa meg Sagens lesebok!.

— Vil du det du, Far? Ja, ja! Ta så tinen Din og føll mæ meg Du!

Guten var Sjur Sexe, og no gjorde han dei fyrste stig på vegn til høgdene. Lyder Sagens Lesebok vart avgjerande for framtid hans. I ei seinare samrøda med Sagen spurde unguten um det ikkje kunde gjerast å rekna ut kor langt månen er ifrå jordi med hjelp av den plane geometri. Då skyna Sagen at denne hardingguten bar på hugmål langt utum det vanlege, og han fekk med seg rektor Holmboe og yverlærarane Bohr og Vinding. Dei vilde kosta den gåverike guten fram. Soleis kom han til Katedralskulen i Bergen. På folkemunne gjekk det ei saga um fyrste skuledagen hans der. Sjur Sexe kom til skulen i knebukse og toppluva. Og bygutane drog på fliren til nykomlingen. Men til all heppa var det Sagen som hadde reknetime, og han gav klassa ei vand rekneuppgåva. Sjur Sexe vart fyrste-

Til side 2

Ei Malmfur

I storskogen hogg dei ein mastetall;
han tungt på bakken fall.
Kvast rydja dei honom kvistine av,
gnúra han glatt og hard.
Alt veikt for sin dyre skjylnad han gav.
Men bratt gjennom brim og sjódande hav
i storm han skuta bar.

Hans Henrik Holm
(1896-1980)

Geologen og matematikaren som granska Folgefonna

Frå side 1

mann ferdig, og han hadde løyst oppgåva rett. Då sa Lyder Sagen: «No kann dokker flire!»

Sjur Sexe vart student med laud i 1834. Mor hans ynskte at han skulde verta prest, men han valde ei onnor leid. For dei som vilde studera matematikk og naturvitenskap var det i dei tider berre ein veg — den bergvitenskaplege. Han tok difor berg-eksamen. Ei tid var han vikarierande bergmeister nordanfjells. I 1843—44 hadde han eit ferdastipend til Sverige og Tyskland der han granska gruveverftet. Og i 1846 vart han tilsett bergmeister ved Kongsberg sylververk. Der varde det ikkje lenge fyrr han vart blanda inn i ein lang og sår strid mot styret for sylververket, og til sist mot riksstyret. Det var frå først strid um mindre ting, serleg um måten dei skulde skipa tilførsla av frisk luft i gruvone. Sexe var strid. Og det gjekk til sist so vidt at han fekk avskil i 1850. Riksråd Bretteville kom til Kongsberg og vilde hava ei samråda med Sexe um saki. Då var det han gav riksråden det byrge svaret: «Eg vil heller vera matlaus enn ein ærelaus mann!»

Saki kom inn for Stortinget. Det gav ikke riksstyret medhald, og Stortinget ytte Sexe full løn i pensjon, som sylververkskassa måtte reida ut. Ein av Sexe sine sterke talsmenn i Stortinget var bondeføraren Ole Gabriel Ueland.

I nokre år var so Sexe lærar på ymse skular. I 1857 vart han dosent på Universitetet i Oslo, og i 1866 ekstraordinær professor i bergbyggings-læra og fysisk geografi. I 1862—71 var han også statsvisor. Han døydde i Oslo 17. februar 1888.

Ettermælet hans er at han brøytte nye vegar innan vitenskapen. Han var sted — urikkeleg sted — i all si ferd. Han slepte ikkje bondehatten. Og han var hjelksam og gjorde mykje godt i løynd, til folk som leid vondt.

Visone og songane hans på harding-mål var vårbod i den málreisingi som Ivar Aasen hadde byrja. Politiske artiklar utan forfattarnamn høyrde òg med i den samanhanga. Vitenskapslege skrifter vart det mange av.

Og so må det ikkje gløymast at han var salmediktar og salmeumsetjar. Det var nok helst fristund-arbeid. I 1873 gav han ut eit lite oktavhefte på 48 sider. Han kalla heftet «Gamle Salmer i fornyet Form. Et forsøg». Det er det 22 salmar av dei mest kjende i Landstads Salmebog. Sexe hadde vølt salmane, og gjeve deim

ein annan målbunad. Han var soleis ein tidleg salmebok-revisor. Og han skreiv i fyreordet at «Kirkosalmebogen bør med Hensyn til Tankens Klærhed, Sprogets og Smagens Renhet, Billedets Sandhed, Udtrykkets Rigtighed, Velklang, Rim og Metrum — saavidt muelig — holde Skridt med den profane Digtning».

Sjur Sexe var sjølv ein fin og visshøv salmekald. Lehmann nemnde i fyredraget sitt salmen «Pilegrimen», som Sexe skreiv til gravferdi til den unge Johan Brock, som skulde ha vorte person hans. Johan Brock var einaste sonen til professor Ole Jacob Brock. Den salmen hev ei fullkomli form, og gjev ord for ei levande og gamal kristentru, sa Lehmann og las salmen som me her gjev att:

Mel.: Jeg beder dig, min Herre Gud
Kald mig, o Herre, bort herfra,
naar Dig det saa behager;
naar Du mig finder færdig, da
saa gjerne bort jeg drager.
Alt længe her jeg fristet har
Udlændighedens kvide,
Alt længe mine Længsler bar
mod Gravens anden Side.

Vel sandt: bag Livets Grændsehegn,
bag Dødens Port sig strækker
en ubekjendt, en natlig Egn,
som Kjød og Blod forskräcker.
Men, Gud ske Lov! trods Gru og Gys
for Dødens skumle Lande,
i Troens Øie tindrer Lys
fra Evighedens Strande.

Pris være ham! som Veien brød
igjennem Dødens Egne
saa Mørkets Magt for Sandheds Glød,
afmægtig maatte segne!
Ildstøten lig i Natten mørk
foran ham gik, at lede
os gjennem Dødens grumme Ørk
til Paradisets Glæde.

Pris være ham, den Smerters Mand!
som til vor Frelse døde,
og slog en Krans om Gravens Rand
af Haabets Morgenrøde:
Ved ham vi faa vor Skyld forladt,
han er vor sikre Borgen,
at etter Dødens dybe Nat
der gryr en herlig Morgen.

«Eg e' gla' for eg kan engelsk, alså!»

Det var ei gjenta som hadde gjenge fjortan dagar på framhaldsskulen, som sa dette; ho kom og skulde på kino. Dette var før dei fekk læra engelsk alt i barneskulen.

Det skal 'kje so mykje til før dei kan pynta eit oppslag med engelsk. Nyleg såg eg kunngjort eit ungdomsmøte: «Du er welcome», stod det. (Det kan vel ikkje vera so fárleg med rettskrivning i engelsk heller!)

Tvert yver eit vindauge i ein bokhandel i Bergen stod det med store bokstavar i september: BACK TO SCHOOL.

Dette er berre småplukk, og ingening å rekna for mot alt som møter oss av engelsk i lagsliv og forretningsliv elles, og då visst når dei vender seg til ungdom. - Eg undrast elles på kor mykje dei fær med seg av teksten hjå rockesongarar frå ein scene.

Ja, sjå der! Der brukta eg sjølv to engelske ord, som både er med i norske ordlistar. «Eg e' gla' for eg kan engelsk, alså!»

Sigurd Sandvik

Bladpengane 1989

I dette nummer av Vestmannen fylgjer eit postgirokort. Det er ei påminning om bladpengane for 1989. Kanskje er det best å få dei av garde fyre verste jolekavet.

Vestmannen kjem til å kosta det same i 1989 som i 1988, kr. 100,-. Det er ingen stor sum um me samanliknar med prisen på annan lesnad, og vonleg tykkjer lesarane våre framleis at Vestmannen er summen verd. Og kanskje kann ei årstinging på Vestmannen vera ei høveleg jolegåva til einkvan?

Bladtiltaket Vestmannen treng dei kronene som kjem inn. Bladet hev ei viktig fyreloga, meiner me, og det lettar arbeidet for denne fyreloga um bladpengane kjem punktleg.

VESTMANNALAGET

Me minner um jolemøte i Fokus Bank på Rådstuplass med adm. direktør Arne Holm som vert torsdag 15. desember kl. 19.00. Biskop Per Lønning talar um bruk av merkelappar i kyrkja - «liberal» eller «vedkjenningstru».

Uskynleg i nr. 8

I Vestmannen nr. 8 vart det under tittel «Færøyanne og OL» vist til eit usynleg biletat, og det stod nokre ordtydingar til ei usynleg færøysk tekst. Det færøyske avprentet som var påtenkt, hadde diverse vorte burte på vegen, og det hev ikkje sidan synt seg. Eit par andre misprint i same nummer lyt me òg segja oss leide for.

Til side 4

Nytt stort ordbokverk av Eigil Lehmann

*Salmesamling av Alv Askeland, ny folkeminnebok
av Halldor O. Opdal*

Nork Bokreidingslag i Bergen hev sendt ut 7 nye bøker denne hausten. Eigil Lehmann, den málkunnige presten som i mange år var sokneprest i Skjold i Ryfylke og seinare i Bergen hev ferdig endå eit stort ordbokverk, Ordbok for Det Nye Testamentet, Nynorsk med tilvising til gresk grunntekst. Conrad Clausen sa på pressekonferansen at dette er eit storverk, han minna um at dei gamle hellenarar, grekarar, la grunnen under den kvite manns karakterar og kultur. Og vårt

gode norske mål er gjenomsyra av greske ord. Eigil Lehmann fortalte at boki, som er på 460 store sider, hev ei ordliste yver det teologiske ordtilfanget i Det Nye Testamentet, nynorsk samanlikna med grunnspråket i Bibelen, som er gresk. Boki hev ei dobbel oppgåva, her er norsk til gresk, og gresk til norsk. Han hev skrive alt på si eigi skrivemaskina, som også hev greske bokstavar. Og i boki er alt det som bibellesarar hev bruk for.

Vestmannen.

Vestmannen kjem til vanleg ein gong i månaden.

Bladpenger kr. 100,- for året.

Kan tingast på alle poststader og beinast frå «Vestmannen», Helge Liland,
5065 Blomsterdalen.

Postgiro: 4 25 63 92,
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen,
Telefon (05) 31 79 29/31 31 16.

Bladstyrar:
Jostein Krokvik,
6143 Fiskabygd
Telefon (070) 21 429

Forretningsførar:
Helge Liland,
5065 Blomsterdalen,
Telefon (05) 22 67 00

Sats/trykk:
Sigurd Olsen Boktrykkeri, Bergen

Register til «Von og Veg» og til «Ymse rettleidigar»

Den som søker målrettleding i Nikolaus Gjelsviks «Von og Veg», saknar stundom eit register i den elles nytelege og sermerkte boki som framleis er å få frå Norsk Bokreidingslag. Terje Aarset på distrikthøgskulen i Volda hev laga eit ordregister til «Von og Veg». Mot å få dekt reine kostnader sender han registeret, so langt upplaget rekk, til dei som ynskjer det. Me trur alle som brukar boki vil få glede av registeret.

Terje Aarset hev òg utarbeidt register til «Ymse rettleidigar um norsk målbruk» av Alexander Seippel. «Ymse rettleidigar . . .» kom i 1932, og den vesle boki er longe utseld. Men for dei som hev Seippel-boki vil registeret vera tidsparande når dei leitar etter eit avløysande norsk ord eller ordlag. Aarset nemner at t.d. 10 kronor er høveleg vederlag for registeri. Den summen er no sers rimeleg.

Skriv til Terje Aarset, Distrikthøgskulen i Volda, 6101 Volda.

Bokgrøda 1988

So langt vårt yversyn til denne tid rekk, er talet på nynorske bøker 1988 på lag som det hev vore siste åri. Ein stor part av bøkene kjem på Det Norske Samlaget, som rimeleg kann vera, sidan dette forlaget hev serrettar på statstilskot og er mykje godt eit monopolisert målforlag i Oslo-gryta. Men det er grunn til å minna um at bokutgjevingi på Norsk Bokreidingslag held seg uppe. Ja, for Bokreidingslaget er 1988 noko av eit toppår.

Norsk Barneblads Forlag som hev til seruppgåva å gjeva ut norskmålslesnad for born og unge, er måtehaldande med titteltalet i år. Til dette kann det vera tvingande årsaker, men det er elles leidt nok, sidan det vert spreidt fleire barne/ungdomsbøker for kulturfondsmidlar i 1988 enn tidlegare umari. Derimot aukar Norsk Barneblad utgjevingi av billethefte. Og ser me på samla mengd nynorsk barne/ungdomsbøker frå alle forlag under eitt, tykkjест vårt mål stå tolleg sterkt.

Gledeleg er det å sjå bøkene frå dei små utgjevarane kringum i landet. Ørsta Mållag gjev ut Henrik Straumsheims dikt, og Eivind Vågslids Namnebok kjem på eigen utgjevnad. Framleis vantar det vesle/millomstore målforlaget som skulde ha kome i staden for Marius Evjebergs Forlag/Rune/Norgs Boklag.

Nynorskkluten på dei sokalla målblanda forlagi, er vel nokolunde som vanleg, ihoplagt, men med hopp upp og ned frå forlag til forlag. Nokon statistikk hev me ikkje, men svingingar hev det alltid vore. Me merkar oss m.a. nynorskinnslaget hjå Eide.

Etter avisone hev ein talmann for

nynorsk bokutgjeving hevdat målfattarar i aukande mun vert pressa frå forlagshald til å skriva bokmål. Me er ikkje visse på kor rett dette er.

Stort sett hev vel målfattarar alltid møtt eit visst ope eller halvdult press i den leid som er nemnt, det er ikkje noko nytt. Men etter den offentlege innkjøpsordningi vart sett i verk, hev kanskje dette presset minka noko - so langt det er tale um skjønnlitterære bøker. Men målpress finst framleis, det var väl, både i redaksjonar og forlag som i namnet skal vera språkleg nøytrale. Mangt kunde segjast um dét. Den offentlege utflatingsdilla på språkleg plan er ille, den private er knapt betre.

Den nynorske bokhausten er mangslungen, og sume bøker skulde ha von um å nå langt ut. Nynorske bestseljarar hev ikkje vore noko sersyn siste åri, og vert det nok ikkje i 1988 heller.

Vestmannen er ikkje eit målnøytralt blad, og me finn det rimeleg og naturleg å beda lesarane våre tenkja på Norsk Bokreidingslag når dei skal på bokkjøp. Bokreidingslaget og Vestmannen er greiner på same tre. Det hev vorte hevdat at livskrafti til eit skriftmål kann mælast på den boklege livsevna, og med meir enn 50 års offentleg bannlysing bak seg, kann ingen, slik mælt, tvila på krafti til det klassiske norske skriftmålet.

Vél er det at nokre grunnleggjande bokverk i år kjem på eit uvanleg godt mål. Som namneboki etter Vågslid og den gresk-norske ordboki til Egil Lehmann. Men fleire enn desse to kunde nok nemnast.

Bøker er framleis ei god jolegåva.

Gåveliste for Vestmannen

Knut Rysstad, Kristiansand, 200,-. Conrad Clausen, Ask, 100,-. Knut Rysstad, Kristiansand, 200,-.

I alt kr. 500,-

Me takkar gjavarane
VESTMANNEN
Helge Liland
5065 Blomsterdalen
Bankgiro: 8401.21.43027
Postgiro: 4 25 63 92

Det skiftar

meinfliren
sit laust i
kjakakjøtet

men driv berre på
med ditt

låttadraget
kverv med kvart

det fule skiftar
til undringsage

fyrr det vender
til ovund

Gunnar Gilberg

Professor Sjur Sexe - eit 100 års minne

Me takkar Vestmannalaget som tok fram att minnet um den gáverike hardingen Sjur Sexe, geologen og matematikaren som òg var med i målreisingi i den fyrste vakningstid. Sjur Sexe var ein byggjestein i norsk sofa, verket hans må aldri gløy mast.

Ullensvang herad

Eidfjord kommune

Odda kommune

Jondal kommune
Jondal

Kvam herad
Norheimsund

Granvin herad

Ulvik herad

Ullensvang Folkeakademi

Odda Smelteverk A/S

Ullensvang ungdomslag
Lofthus

Ivar Aasen-samlaget i
Hardanger
Lofthus

Grimo Handel
Grimo

Kinsarvik Kafe og Pensjonat
Kinsarvik

Utne Hotel
Utne

Ullensvang Jern & Sport
Kinsarvik

Bladet Hardanger
Lofthus

Mass Hus A/S
Kinsarvik

Lofthus Blomsterhandel
Lofthus

Halldor Utne
Kinsarvik

Sparebanken Hardanger
«Hardingbanken»)

Hardanger Folkemuseum
Utne

Ullensvang mållag

Ullensvang Privatbank
Avd. av Fokus Bank,
Lofthus

Hardanger Folkeblad
Odda

Odda Husflidslag
Odda

Hardanger Ungdomslag

Vestlandske Mållag

Nytt stort bokverk av Eigil Lehmann

Frå side 2

Ho er for vanlege nordmenn, ikkje berre for teologar. Og ho byggjer på Indrebø-bibelen frå 1938.

Den nye bibelen er språkleg øydelagd. Me hev upplevt hærverk, barbari, både mot Bibel, salmebok og liturgi. Skal du høyra god liturgi, so må du til Færøyane. So langt til havs må me, sa Lehmann.

Ny salmesamling

Prost Alv Askeland, haugesundaren som i lang tid var sokneprest på Tysnes og prost i Sunnhordland, gjev ut ei salmesamling, eigne salmar og umsette, på klassisk Aasen-mål. Boki heiter «Kyrkjeljod», og Askeland fortalte at han hadde balt det namnet med tanke på boki «Solarljod» frå millomalderen. Ljod tyder diktekunst. Salmane og umsetjingane er både frå den aktive prestetidi til Askeland, og frå pensjoniståri. Han bur no på Utne i Hardanger. han las eit par prøvor frå boki.

Grundtvig i norsk målbunad

er undertitelen på ei bok som rektor Sigurd Sandvik på Halsnøy Kloster kjem med. Boki heiter «Menneskelivet», og Sandvik sa

at ho skildrar åndsvoksteren til salmeskalden, presten, opplysningsmannen, grunnleggjaren av folkehøgskulen, hans menneskelege vekking, hans dyrking av verbalinspirasjonen, til dess han oppdaga «Det levende Ordet». Og boki hev mange umsetjingar av Grundtvig, både salmar og songar. Sandvik vedgjekk at det er umåteleg vanskeleg å umsetja Grundtvig. Det vert som ei umdiskting. Men boki hev òg samanbindande tekst millom salmane og songane. Og er soleis ei innføring i Grundtvigs liv og verk.

Ei barnebok

bygd på livsminne, kjem Ingebjørg Sandst   Sandvin, hardingkvinnen som no bur på Tau, Stavanger med «Mormor fortel um twillingane» er boki um sm  gjentone Mai og Brit i deira fyrste leveår, i kvardag og fest, på sjølvstyr og i leik. Det er bok nr. 4 i rekka av livsminne frå denne forfattaren, og ho fortalte um bakgrunnen for boki.

Ei ungdomsbok

kjem forfattaren og bladstyraren Jostein Krokkvik fr   Fiskabygd på Sunnmøre med. Conrad Clausen viste til den lange rekka av boker som er komne frå denne sikre stilisten, som også psy-

kologisk loddar so djupt. Og Krokkvik strika under at han nyttar klassisk nynorsk, eit språk som dei unge i dag er p  lag avskorne ifrå. Den avgrensingi ynskjer eg å b  ta på. Og dette er ei pr  va på korleis det kann gjerast, sa Jostein Krokkvik. Boki hans heiter «Rømlings fotefar».

Folkeminne ifrå Hardanger

samla av folkeminnesamlaren Halldor O. Opedal, er velkjende. I år kjem band 17 av storverket «Menneske og maktene», og dermed er heile denne bokrekka ferdig. Ludv. Jerdal strika på pressekonferansen under kor trottug ein samlar og kor stor ein m  lmeistar Opedal var. Han let kvardagsmenneske fr   Hardangerbygdene koma til orde soleis som dei sjølve ordlagde seg. Verket hans er ei gullgruva fr   farne tider.

Festskrift til Ludv. Jerdal

er ei samling artiklar og skildringar fr   mange år, i blad og i bøker. Utvalet er gjort av forfattaren Conrad Clausen, og han sa at det er verdifulle artiklar og essays, tr   ulike rett innan norsk, dansk og islandsk kulturliv. Tilrettelegging ved Jo Gjerstad, og boki hev ei mengd bilete.

Meisterens søner

Atter eit meisterverk av Johannes Heggland

Johannes Heggland:
Meisterens søner
Gyldendal, 1988

I denne romanen møter vi Håkå, som han vert kalla i bygda, nedkorta av Håkon. Han styrer med fast og hard hand sin handel på Biskushamn i

åra kring hundreårsskifte. Han fungerer som sjælesørgjar i ein klick som har vendt seg ifrå kyrkja og søkt sikrare tru i lekmannsrørsla - ei utvatna Hauge-rørsle.

Vi møter og provsten som er monaleg meir liberal enn bygdehovding Håkå. Men provsten ser med ute mod på denne rørsla som deler ut sakrament og mest vanvørder kyrkja og kyrklelege handlingar, og som fordømer Skule-Jon som var for tidleg ute med nærekontakt til festarmøya føre vigsla. Presten smiler i skjegget då han granskjer kyrkjebøkene, der det syner seg at dei sokalla heilage hadde forrent seg, mest alle, på same vis som Jon.

Den mektige Håkå strør gudsordet kring seg, men inst inne er det maktgrenen som i røynda er hans største gud. Hardleiken hans er ikkje kristendom. Han er umenneskjeleg i alle sine krav, det før dei røyna dei tre kjeringane hans, borna og medmenneskja kring

han. Alle ottast Håkå. Men då han fær sterkt motgang, og gamle Biskushamn med kaia og all hans verdslege eige står i fare, brest det for han. Alt ramlar i grus, i sinne brenner han fleire sider i bibelen, det han har preika om og kanlike trutt på fell.

Meisterens søner er handlingsrik og spanande, og på slutten toppar dramaet seg. Det er eit nytt meisterverk i norsk romankunst, kanskje på høgd med Olav Duuns **Medmenneske**. Det er bok nr. 46 av Johannes Heggland, og ikkje mange forfattarar i Noreg har skrive so mange bøker som han. Eg vil tru **Meisterens søner** høyrer til på toppen av vår skjønnlitteratur dette året, og arbeidet burde ha gjort Heggland til norsk kandidat til Nordisk litteraturpris.

Anders O. Klakegg

Vestmannen.

for eit år er ei god jolegåva. Send tinging til Vestmannen, 5065 Blomsterdalen.

Rasmus Lølands Livssoga

Rasmus Løland:
Sjølvbiografi
Ved Martin Nag
Solum Forlag 1988

Det er nok **barnebokskrivaren** som først fell folk i tanke når det er tale um Rasmus Løland (1861-1907). Serleg i nynorsk barnebokskriving var han skuleskapande med sine sosialrealistiske bøker, stundom krasse og framimot naturalistiske, skrivne med djup innleving i barns tankar og kjensleliv. Endå dei hev vorte kalla barnebøker for vaksne, sume av dei, hadde bøkene eit lag til å finna born heime. Kven hugsar ikkje **På sjølvstyr, Kvitebjørnen, Det store nasehornet** o.fl.

Forteljingar eller **sogor** kalla Løland skriftstykki sine, og ikkje radt fåe av dei var nok alt upphavleg både tenkte og skrivne for vaksne. Den meistarlege perla **Hundrad aar**, eit heilstøyp og sermerkt kunstverk, kom ikkje ut medan diktaren levde, ho kom først i 1910. (I 1961 utgåva av denne boki hev elles Samlaget rengt tittelen).

Hundrad aar var ikkje einaste Løland-boki som laut venta på utgjeving til etter upphavsmannen var burte. Løland skrev ein sjølvbio-

grafi som er framført til 1896, men med eit opplysande tillegg skrive i 1906. Denne Lølands sjølvfortalte livssoga hev ikkje vore prenta tidlegare. Det er gledeleg at Martin Nag og Solum Forlag sende ut boki no, snart hundrad år etter Løland gjekk burt. I boki hev Nag nokre innleidande ord, og her er dessutan ei tidstavla og ei stutt lista over bøker og utgjeiderar um Løland.

Rasmus Løland var fødd i Sand i indre Ryfylke, der han voks upp i jamne bondekår. Etter det han sjølv fortel, var barneåri lukkelege, men ikkje utan skuggar. Han fekk tidleg slita med vanhelsa, tunglynde og sjukt sjøleliv, skriv han. Sidan kom hjartesjukdom til, plagor med magen og tæring - som sistpå la han i gravi. Løland gjekk amtskulen på Sand, det var all hans skuleunge etter barneskulen. Men han las mykje, lærde seg framande mål so godt på eigi hand at han sette um ei rad bøker, m.a. av Auerbach og Defoe. Skriving tok han tidleg til med; han arbeidde mødesamt, tykte han visst sjølv, vølte og flikka på tekstene, let dei liggja nokre år, tok dei fram att og skreiv dei um. Fyrste boki til Løland kom ut i 1891, hjå Mons Litleré. I 1902 vart Løland styrar for Norsk Barneblad, der han vart verande til han fall ifrå.

Me skal ikkje ramsa upp livssoga her. Gå hel-

ler til kjelda, Lølands eigen ordknappe og viss-høvde biografi, som Martin Nag ikkje utan grunn kallar ei unik sjæleskildring. Ryfylkediktaren med verdi i sitt hjarta, skriv Nag um Rasmus Løland, og me plukkar fram andre karakteristikkar: ryfylking og europear, autodidakt og antibjørnsk naturalist, ein diktar skyld Turgenjev og Dostoevskij. Kanskje er alt rett nok, kanskje er det like rett at Løland var ein sers radikal vinstremann, sosialdemokratisk farga og med anarkistiske drag.

Skal det pirkast i noko, måtte det vera at i sjølvbiografien finst nokre fåe språklege regelbrot som godt kunde ha vore retta, same kven som hev andsvarset for dei. Men det er ikkje mykje av slikt, og det er vel for stridt å venta at ei bok skal vera fullkomleig fri for misprint. Ein litt snodig glepp i fyreordet hev synt att i avisapalator, tydeleg nok sveldg utoggen av bladfolk: Den 12. oktober 1987 var det **ikkje sytti år** sidan Rasmus Løland døydde, slik Nag hev kome i skade for å skriva. Det var **åtti år sidan**.

Martin Nag og Solum skal ha takk og heider, som sende ut Rasmus Lølands sjølvbiografi. Det er ei opni skildring, og ein forvitneleg bit boksga.

Jostein Krokvik

Norsk Bokreidingslag

hev ei stor skattkista av gode bøker på god norsk, utgjevne gjennom mange år. Skriv etter boklista, og tinga bøker til jolegåvor. Laget sel òg jolekort med norsk helsing.

Norsk Bokreidingslag
Boks 2672 - 5026 Bergen-Møhlenpris

Brevkurs i måldyrking

Rettleing i god norsk målbruk får du i brevkurs tilskipa av Norsk Måldyrkingslag, Boks 2073 Grü. 0505 Oslo 5.
«SKRIV NORSK» med studieplan høver framifrå til brevringar, men og for den einskilde.
Kostnad kr. 100,-, Berre bøkene kostar kr. 50,-. Skriv til:
Norsk Måldyrkingslag - Boks 2073 Grü - 0505 Oslo 5 - Postgiro 5 18 93 11

Ordet, biletet og lesaren

Um danske Liselotte Pedersen har sett i hop ei god eller dårlig diktsamling står det ikkje i makt å avgjera, slik døming har heller ikkje noko å gjeva deg, gode lesar. Eg ser det som eit høvelegare mål å synge deg min eigen veg inn i denne første samlingi frå ein diktar frå eit graneland. «I flugten» heiter boki, og ho kom ut på Gyldendal i 1986.

Ein sann diktar tøygjer språket og lagar bilete som støtt tøygjer fateevna åt lesaren mot nye innsyn og nye sannkjennningar. Alle når me ikkje like langt, men det du som lesar kan krevja av eit dikt er at bileti glid fram i nett rette augneblinden anten diktaren ynskjer skarpstilte eller ukläre bilete. Her sviktar Liselotte Pedersen i fleire av dei lange dikt sine, ordi og bileti flokar seg til utan grunn. Difor fekk eg først tak på dei stutte dikt hennar og nokre av dei er framifrå, i eitt av dei gjev ho rettleiding i korleis ho meiner me skal nærme oss eit dikt:

Et digit er en verden at gå ind i
er en verden at blive udenfor
går du ind så gå hele vejen
rundt -

★

Blomar og småkryp og egg kjem tidt fram i dikt til Liselotte Pedersen. Ei marihøne gjev biletet på dei bråe tankesprangi i dikt hennar:

Skriver som marihønens
dysseovnige vandring
over armen og i glip væk

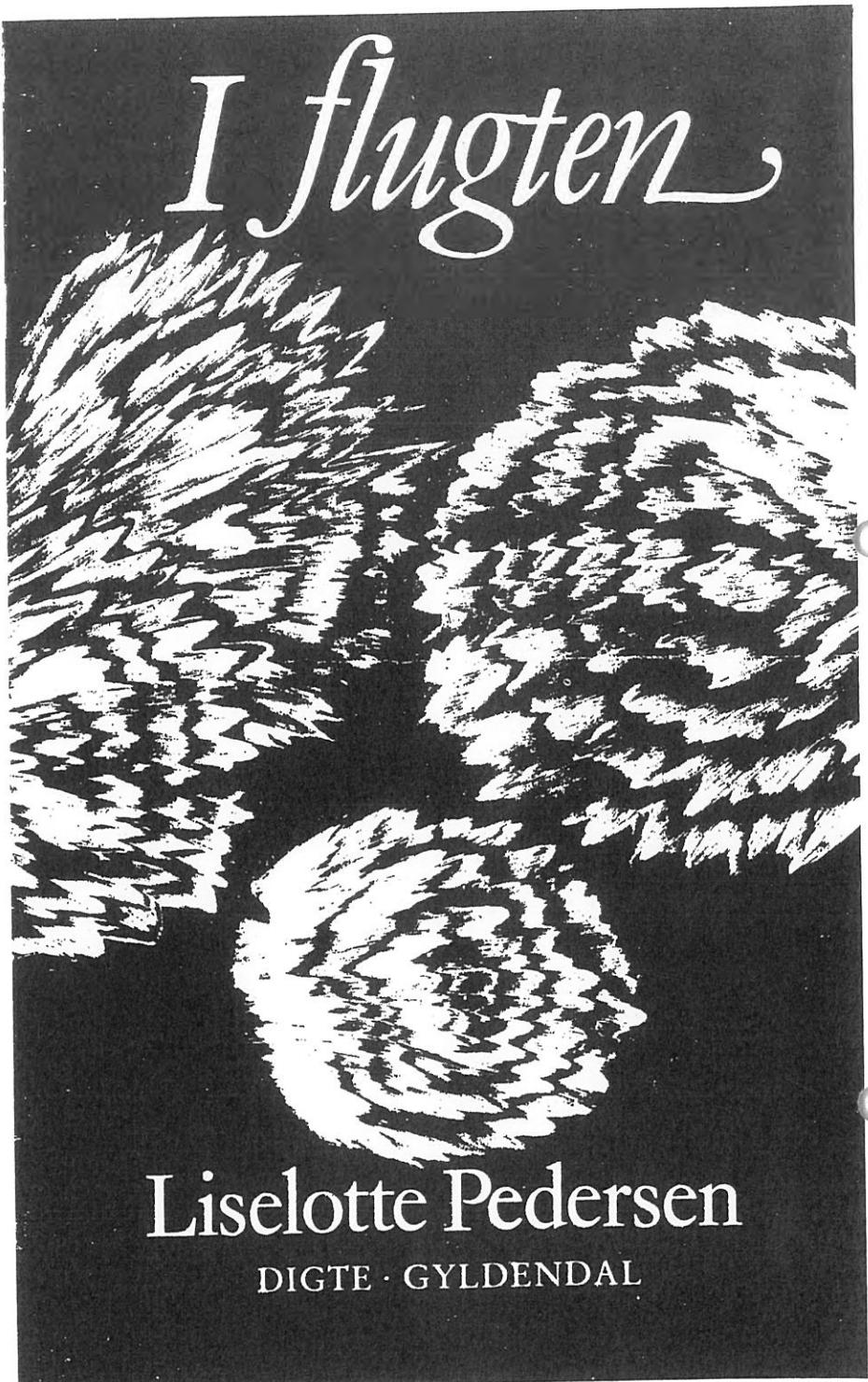
★

Og sitjande på ryggen av marihøna finn eg
bylgjone i eit større dikt:

KYSSET
læber som
stryger mod
læber; rygge
som hvisker
om rygge -
øjne der blinker
om øjne; sæler
i solskin på
klipper om klipper -
terrasser i ryk
kinder mod
kinder; kender kun
mørket mørket
som læbe
mørket som bløde
barndomsstene
mere og mere
synes mindre
og mindre for
det lukkede
kys -

★

Ho har noko av solefallstundi i seg, ein beisk smak av avskil og daude. Låtten sit langt inne, heller glede yver djupe fargar og varme minne. Men ein gong laut eg skratte, «Jeg er min frukt», segjer ho. Jaso, so du er sjølv eit eple, du gav honom å eta, du gav deg sjølv og hjelpte mannen til å kjenne skilnad på friskt og rote, du og Gud

fullførde skaparverket og Guds djupe latter rulla millom lauvåsane og då var menneskja budd til å freiste livet utanfor Paradis! - Men kanhende er dette mine tankar, Liselotte Pedersen, og ikkje mine.

Eg legg ei bok ved sida av samlingi til den danske forfattarinna, det er slovakisk surrealistisk lyrik frå 30-40-åri sett um til norsk av lyrikaren Kjell Heggelund og den slovakisk-norske språkmannen Ivan Cicmanec, dei kunde dette med biletbruken desse slovakane, «Fiken på piletrær», Solum 1984, Rudolf Fabry:

Jeg er begeistret over å ha funnet redet
Der sørgmodige og svarte stunder bor
Fra det stjeler jeg vindens føyelige arm
Fotspor etter kvinnen jeg er glad i

★

Liselotte Pedersen har studert filosofi og dansk ved universitetet i Odense, og ho har vitja Sambandsstatane og eg vonar ho ser at det ryk frå peispipor attum endå fleire fjerne åsar. Gode lesar, no veit du at Liselotte Pedersen finst, ho

Meisterens søner

Atter eit meisterverk av Johannes Heggland

Johannes Heggland:

Meisterens søner

Gyldendal, 1988

I denne romanen møter vi Håkå, som han vert kalla i bygda, nedkorta av Håkon. Han styrer med fast og hard hand sin handel på Biskushamn i

åra kring hundreårsskifte. Han fungerer som sjælesørgjar i ein klick som har vendt seg ifrå kyrkja og søkt sikrare tru i lekmannsrørsla - ei utvatna Hauge-rørsle.

Vi møter og provsten som er monaleg meir liberal enn bygdehovding Håkå. Men provsten ser med utolmod på denne rørsla som deler ut sakrament og mest vanvørder kyrkja og kyrklelege handlingar, og som fordømer Skule-Jon som var for tidleg ute med nærekontakt til festarmøyen føre vigsla. Presten smiler i skjegget då han granskar kyrkjebökene, der det syner seg at dei sokalla heilage hadde forrent seg, mest alle, på same vis som Jon.

Den mektige Håkå strør gudsordet kring seg, men inst inne er det maktgiren som i røynda er hans største gud. Hardleiken hans er ikkje kristendom. Han er umenneskjeleg i alle sine krav, det fær dei røyna dei tre kjeringane hans, borna og medmenneskja kring

han. Alle ottast Håkå. Men då han fær sterke motgang, og gamle Biskushamn med kaia og all hans verdslege eige står i fare, brest det for han. Alt ramlar i grus, i sinne brenner han fleire sider i bibelen, det han har preika om og kan skje trutt på fell.

Meisterens søner er handlingsrik og spanande, og på slutten toppar dramaet seg. Det er eit nytt meisterverk i norsk romankunst, kanskje på høgd med Olav Duuns **Medmenneske**. Det er bok nr. 46 av Johannes Heggland, og ikkje mange forfattarar i Noreg har skrive so mange bøker som han. Eg vil tru **Meisterens søner** høyrer til på toppen av vår skjønnlitteratur dette året, og arbeidet burde ha gjort Heggland til norsk kandidat til Nordisk litteraturpris.

Anders O. Klakegg

Vestmannen.

for eit år er ei god jolegåva. Send ting til Vestmannen, 5065 Blomsterdalen.

Rasmus Lølands Livssoga

Rasmus Løland:

Sjølvbiografi

Ved Martin Nag

Solum Forlag 1988

Det er nok **barnebokskrivaren** som fyrst fell folk i tanke når det er tale um Rasmus Løland (1861-1907). Serleg i nynorsk barnebokskriving var han skuleskapande med sine sosialrealistiske bøker, stundom krasse og framimot naturalistiske, skrivne med djup innleving i borns tankar og kjensleliv. Endå dei hev vorte kalla barnebøker for vaksne, sume av dei, hadde bøkene eit lag til å finna born heime. Kven hugsar ikkje **På sjølvstyr**, **Kvitebjørnen**, **Det store nasehornet** o.fl.

Forteljingar eller **sogor** kalla Løland skriftstykki sine, og ikkje radt fåe av dei var nok alt upphavleg både tenkte og skrivne for vaksne. Den meistarlege perla **Hundrad aar**, eit heilstøypt og sermerkt kunstverk, kom ikkje ut medan diktaren levde, ho kom fyrst i 1910. (I 1961-utgåva av denne boki hev elles Samlaget rengt tittelen).

Hundrad aar var ikkje einaste Løland-boki som laut venta på utgjeving til etter upphavsmannen var burte. Løland skreiv ein sjølvbio-

grafi som er framførd til 1896, men med eit opplysande tillegg skrive i 1906. Denne Lølands sjølvfortalte livssoga hev ikkje vore prenta tidlegare. Det er gledeleg at Martin Nag og Solum Forlag sende ut boki no, snart hundred år etter Løland gjekk burt. I boki hev Nag nokre innleidande ord, og her er dessutan ei tidstavla og ei stutt lista over bøker og utgreidningar um Løland.

Rasmus Løland var fødd i Sand i indre Ryfylke, der han voks upp i jamne bondekår. Etter det han sjølv fortel, var barneåri lukkelege, men ikkje utan skuggar. Han fekk tidleg slita med vanhelsa, tunglynde og sjukt sjeleliv, skriv han. Sidan kom hjartesjukdom til, plagor med magen og tæring - som sistpå la han i gravi. Løland gjekk amtskulen på Sand, det var all hans skuleonge etter barneskulen. Men han las mykje, lærde seg framande mål so godt på eigi hand at han sette um ei rad bøker, m.a. av Auerbach og Defoe. Skriving tok han tidleg til med; han arbeide mødesamt, tykte han visst sjølv, vølte og flikka på tekstene, let dei liggja nokre år, tok dei fram att og skreiv dei um. Fyrste boki til Løland kom ut i 1891, hjå Mons Litleré. I 1902 vart Løland styrar for Norsk Barneblad, der han vart verande til han fall ifrå.

Me skal ikkje ramsa upp livssoga her. Gå hel-

ler til kjelda, Lølands eigen ordknappe og viss-høvde biografi, som Martin Nag ikkje utan grunn kallar ei unik sjæleskildring. Ryfylkediktaren med verdi i sitt hjarta, skriv Nag um Rasmus Løland, og me plukkar fram andre karkteristikkar: ryfylking og europear, autodikt og antibjørnsk naturalist, ein diktarskyld Turgenjev og Dostojevskij. Kanskje er alt rett nok, kanskje er det like rett at Løland var ein sær radikal vinstreemann, sosialdemokratisk farga og med anarkistiske drag.

Skal det pirkast i noko, måtte det vera at i sjølvbiografien finst nokre fåe språklege regelbroter som godt kunde ha vore retta, same kven som hev andsvaret for dei. Men det er ikkje mykje av slikt, og det er vel for stridt å venta at ei bok skal vera fullkomeleg fri for misprend. Ein litt snodig glepp i fyreordet hev synt att i avis-spalter, tydeleg nok sveglid utogen av bladfolk: Den 12. oktober 1987 var det ikkje sytti år sidan Rasmus Løland døydd, slik Nag hev kome i skade for å skriva. Det var **åtti år sidan**.

Martin Nag og Solum skal ha takk og heider, som sende ut Rasmus Lølands sjølvbiografi. Det er ei opi skildring, og ein forvitneleg bit bok-soga.

Jostein Krokyik

Norsk Bokreidingslag

hev ei stor skattkista av gode bøker på god norsk, utgjevne gjenom mange år. Skriv etter boklista, og tinga bøker til jolegåvor. Laget sel og jolekort med norsk helsing.

Norsk Bokreidingslag
Boks 2672 - 5026 Bergen-Møhlenpris

Brevkurs i måldyrking

Rettleiing i god norsk målbruk fær du i brevkurs tilskipa av Norsk Måldyrkingslag, Boks 2073 Grü. 0505 Oslo 5.

«SKRIV NORSK» med studieplan høver framifrå til brevringar, men og for den einskilde. Kostnad kr. 100,-, Berre bøkene kostar kr. 50,-. Skriv til:

Norsk Måldyrkingslag - Boks 2073 Grü - 0505 Oslo 5 - Postgiro 5 18 93 11

Ordet, biletet og lesaren

Um danske Liselotte Pedersen har sett i hop ei god eller dårlig diktsamling står det ikkje i mi makt å avgjera, slik døming har heller ikkje noko å gjeva deg, gode lesar. Eg ser det som eit høvelegare mål å syne deg min eigen veg inn i denne fyrste samlingi frå ein diktar frå eit granneland. «I flugten» heiter boki, og ho kom ut på Gyldendal i 1986.

Ein sann diktar toygjer språket og lagar bilete som støtt toygjer fatevna åt lesaren mot nye innsyn og nye sannkjennings. Alle når me ikkje like langt, men det du som lesar kan krevja av eit dikt er at bileti glid fram i nett rette augneblincken anten diktaren ynskjer skarpstilte eller ukläre bilete. Her sviktar Liselotte Pedersen i fleire av dei lange dikt sine, ordi og bileti flokar seg til utan grunn. Difor fekk eg først tak på dei stutte dikt i hennar og nokre av dei er framifrå, i eitt av dei gjev ho rettleiding i korleis ho meiner me skal nærme oss eit dikt:

Et digit er en verden at gå ind i
er en verden at blive udenfor
går du ind så gå hele vejen
rundt -

★

Blomar og småkryp og egg kjem tida fram i dikt til Liselotte Pedersen. Ei marihøne gjev billet på dei bråe tankesprangi i dikt i hennar:

Skriver som marihønens
dyssesøvnis vandring
over armen og i glip væk

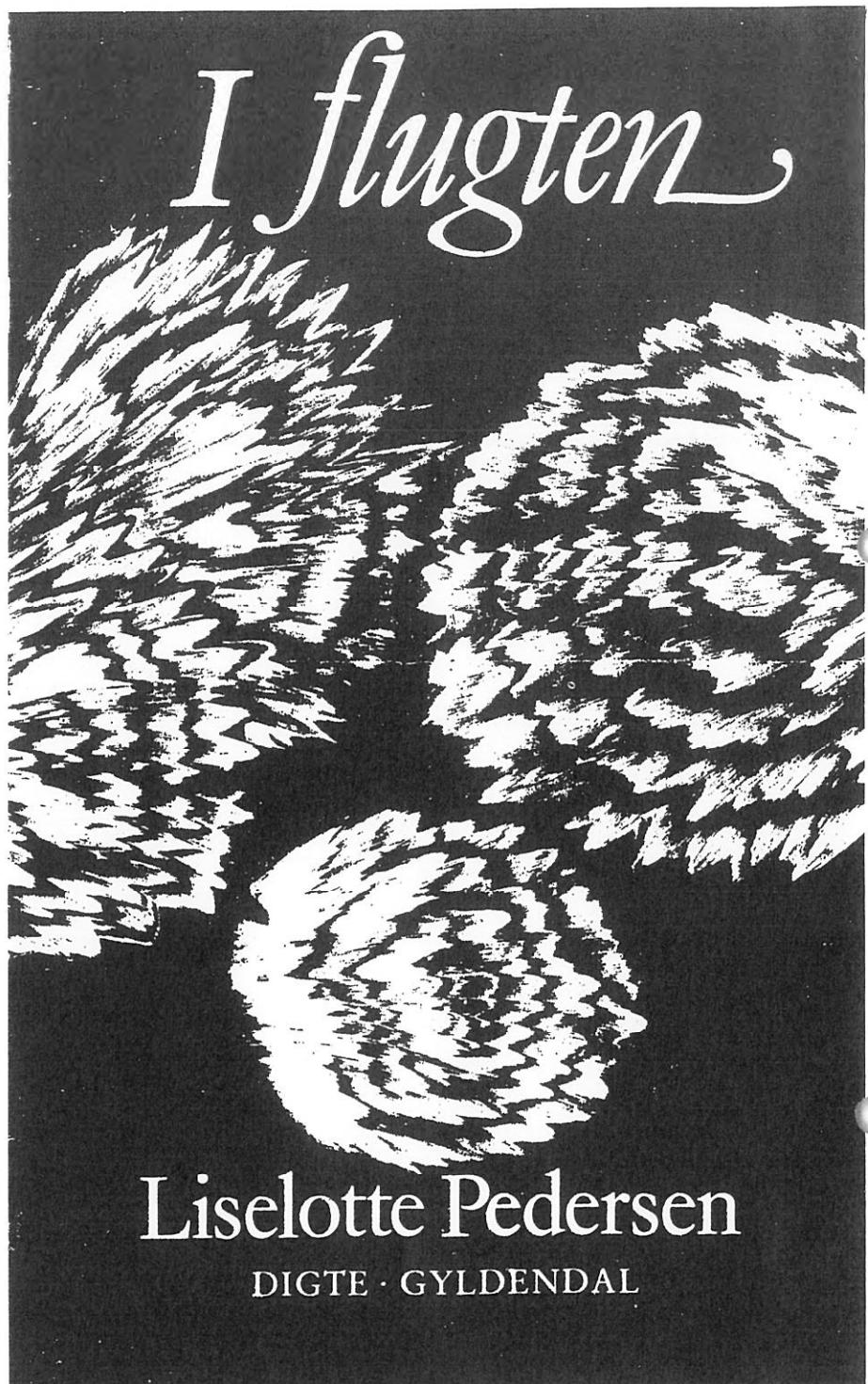
★

Og sitjande på ryggen av marihøna finn eg
bylgjone i eit større dikt:

KYSSET
læber som
stryger mod
læber; rygge
som hvisker
om rygge -
øjne der blinker
om øjne; sæler
i solskin på
klipper om klipper -
terrasser i ryk
kinder mod
kinder; kender kun
mørket mørket
som læbe
mørket som bløde
barndomsstene
mere og mere
synes mindre
og mindre for
det lukkede
kys -

★

Ho har noko av solefallstundi i seg, ein beisk smak av avskil og daude. Låtten sit langt inne, heller glede yver djupe fargar og varme minne. Men ein gong laut eg skratt, «Jeg er min frukt», segjer ho. Jaso, so du er sjølv eit eple, du gav honom å eta, du gav deg sjølv og hjelpte mannen til å kjenne skilnad på friskt og rote, du og Gud

fullførde skaparverket og Guds djupe latter rulla millom lauvåsane og då var menneska budd til å freiste livet utanfor Paradis! - Men kanhende er dette mine tankar, Liselotte Pedersen, og ikkje dine.

Eg legg ei bok ved sida av samlingi til den danske forfattarinna, det er slovakisk surrealistisk lyrik frå 30-40-åri sett um til norsk av lyrikaren Kjell Heggelund og den slovakisk-norske språkmannen Ivan Cicmanec, dei kunde dette med biletbruken desse slovakane, «Fiken på piletrær», Solum 1984, Rudolf Fabry:

Jeg er begeistret over å ha funnet redet
Der sorgmodige og svarte stunder bor
Fra det stjeler jeg vindens føyelige arm
Fotspor etter kvinnen jeg er glad i

★

Liselotte Pedersen har studert filosofi og dansk ved universitetet i Odense, og ho har vitja Sambandsstatane og eg vonar ho ser at det ryk frå peispipor attum endå fleire fjerne åsar. Gode lesar, no veit du at Liselotte Pedersen finst, ho

Eventyrlige fjellvegar millom Sverige og Noreg. (Or Olaus Hagnus: Soga um dei norderlendske folki).

vart fødd i Bellinge ved Odense på Fyn i 1957, og ho hører til i ei rekje som også er vårt band attyver i tidi når me tenkjer oss um. På vegen møter eg Vitus Bering (1617-75). Han var godfarsbror å sjøfararen som gav namnet sitt å sundet millom Sibir og Alaska, og sjølv var Vitus Bering ein stor latindiktar og sogegranskjar som stundom også skreiv på heimemålet:

**OFFVER DET OSTINDISKE SKIBS
LYCKELIGE HIEMKOMST**
Velkommen hiem vort Skib; Velkommen
heim til Lande
Fra Coromandels Kust oc Trangenbarer
Strande
Huor Morgenrøde toer med daglig Guld sit
Haar
Og Himlens høye Pract sin første skabning
faær:

Huor fra den klare Soel huer Morgen ny
udrender
Og for ald Verdens Kreds det store Lius
optender
Huor Stierners ævig Tal har deris Fødsels
Sted
Oc løber altid ud oc bliffer altid ved.

★

Og Liselotte Pedersen:

MORGEN
freden ligger i skålen
selvfølgeligt som solskin

hvor længe ved jeg ikke
frugten gribes i flugten -

Arne Horge

Det jemtske landskapssegl frå 1280-talet. Med den norske løva, bogeskyttarar og ikorn.

Lokalt sjølvstyre i Noregsveldet i gamalnorsk tid

Millom historikarar hev det ikkje vore uvanleg å rekna den gamalnorske staten, kongemakti, for eit valdsstyre i usemjande motsetnad til dei gamle og tolleg frie bondesamfunni. Statsstyret var, etter desse synsmåtane, først og fremst ei klassemakt som hadde til hovudfyreloga å føra mest råd av varor og tenestor frå bøndene og til dei nye makthavarane, det vil segja kongen og hans umbodsmenn, kyrkja og adelen.

På eit jemtsk/trøndsk historikarmøte i Stjørdal sist summar gjorde fyrsteamansis Steinar Imsen fra Universitetet i Trondheim greide for granskingar som viser i ei onnor leid. Imsen hadde tråla gjennom lover, kongebrev og diplom frå bolken 1320-1370, med andre ord frå siste lutten av gamalnorsk tid. Han kjem til at bygdefolket, ålmugen, i stor mun hadde sjølvråderett, gjeng det fram av utgreidindi som er attgjevi i tidsskriftet **Heimen** nr. 3/1988. Ja, kongsmakti rekna i det heile ikkje den kongelege statsstyringi og den lokale sjølvråderetten for motsetnader. Kongar som Magnus Lagabøte og Håkon V spela heller på lag med bøndene, og dei heldt bygdesjølvstyret for ein naturleg lekk i styringsskipnaden for landet.

Bygdi

Den lokale einingi, skipreida eller heradet, som gjerne fall saman med tinglaget, hadde mykje av andsvaret både for rettsstell og samfunnsfred. Dei midlane bøndene ytte til landevernet (bondafe), var det bygdi som stelte med. Og sameleis var det ei rad andre uppgåvor som fall inn under bygdi, slikt som vedlikehald av kyrkjor, vegrydjing, vardar, bodtenesta, skyss m.m. Kimen til ein sosial velferdsskipnad fanst og på bygdeplanet, noko som syner seg i **bondelutten** av tiendi, som skulde brukast til hjelp for naudstadde fatige i bygdi.

Statsmaktene og dei kongelege umbodsmennene ser ein lite til i bygdestyringssamanheng. Dei spela, etter Imsen, ei uviktug rolla. I ei millomstoda stod lensmannen, upphavleg truleg ein rein sysselmannsténar. Lensmenne er fyreste gong nemnde i ei rettarbot for Færøyane i 1273 under Magnus Lagabøte. Håkon V Magnusson freista

Til side 9

Ny sermerkt barnebok av Jostein Krokvik

Jostein Krokvik:
Rømlings fotefar
Norsk Bokreidingslag

Narreskapen er til for at han skal brukast, segjer dei. Vår kloke velstandstid hev innbilt seg sjølv at no hev alle det so knakande godt. Hev aldri havt det betre. Sant er det sagt.

Men best det er, stend smertelege problem der og grin oss imøte.

Grin hjelpelause og hjarteskjerande. Sjå no denne ungdom i skulealderen som rømer heimanfrå. — Kvifor gjer dei det? Kvifor bryt dei ut? — Heller frysja og svelta millom rotlause enn å bu i ein trygg heim?

Emnet er høgaktuelt, og ulike svar er sjølvsagt ventande. Alt etter bakgrunn og miljø.

Jostein Krokvik hev med fin kunst sans felt det inn i ei dramatisk dyresoga, det vil segja: i det inderlege samhøvet millom born og dyr — det godlidande samspelet i skaparverket, det som er djupare og reinare enn mange vaksne realistar kann forstå og fatta. Her stig det fram ein indre konflikt, og i den konflikten vert barnet tvunge til å halda på løyndomar, som talmar og brenn — til spaningi krev si utlösning medan framvoksteren frå barn til voksen ungdom er i si finaste bløming. Her loddar Krokvik vart og djupt i det som skjer i unge år.

«Rømlings fotefar» er ei realistisk og dagsaktuell bok som på ein sereigen måte syner isolasjonsvanskar for born i eit moderne samfund, og ein god veg ut or vanskane.

Conrad Clausen.

defolk som han held si kuvande hand yver, både materielt og gudeleg. Kjærleiken til sine er so faderleg at han finn gifte til sonen sin. Når sonekona ikkje fungerar som han vil, fær han hjelp av eit mæhæ av ein prestemann — og driv henne i ørvæna. Av kjærleik. Håkåoverjer samvitet med gode bibelord, for dagleg les han Bibelen, held samlingar og møte tida og ofte. Han veit at hans tru er den einaste rette, han er yvertyd um at hans veg er den einaste som ber inn i nådestolen. Det er eit maktpåliggende kjærleikskrav å vinna ætti og andre for Ordet, han fylgjer lovene og deler ut nattverden til møtelyden. Årleg og einvis. Men dei fine og kjenslerike sjelene kring dette kjærlege maktmennesket, dei vik undan på ymsekvaramåten — til dess konflikten toppar seg i naturbunde oppreist og når sitt dramatiske høgdedrag, slik som berre Johannes Heggland med sin store menneskekunnskap kann løysa det ofselege uveret på.

Men her hev óg Heggland reist eit brennande spørsmål um det er so vår form for ærleg kristendom i sin ytste konsekvens kann vera despotisk — der Bjørnson sa: «Over Ævne». Kann teologane sopa spørsmålet til sides og segja at dette berre er ein utvikster i visse bedehuskrinsar — eller hev røtene djupare rotfeste i noko som ligg æveleg attum Abrahams døkke mytologi. Her kann det retteleg turvast klårleik av einkvan som vita «enn eller kva».

Conrad Clausen.

Kann kristendomen vera despotisk — ?

Johannes Heggland: *Meisterens søner*. Gyldendal Norsk Forlag 1988.

Ei ny bok av Johannes Heggland vert opna med spaning, for han hev alltid noko sers å setja ljoset på. Og i denne nye, som tærper burti moderne apostlar — «Meisterens søner» — tek bokmannen til med eit underleg spørsmål: «Kven kan vel fortelja om all kjærleiken på jord». Og det gjer han utan spørsmålsteikn. Då lurer ein sjølvsagt på kva som kann dylja seg at-

tum den kjærleiken som i forne tid var en einfeld for gamle Paulus.

Vel, kann du svara, kjærleiken vert ein aldri ferdig med. Han er æveleg. Her i «Meisterens søner» stig det fram ein stor og sterkt mann, Håkå i Biskushamn, gjestgevar, forretningsmann, drivande kar, rett ein hovding i eit vestnorsk bygdelag i slutten på 1800-talet. Kring seg hev han huslyd og byg-

No vil me vinna vår eigen heim
og finna etter vår fagnad!
Eit folk som tullar i framand
sveim
det fær ein vesalmanns lagnad.

(Sanne ord av Anders Hovden)

Kjeldeskrift i rettssoga

Yverhoffretten som avløyste herredagane i 1667, var i verksmed til 1797 då stiftsyverrettane kom i staden. Yverhoffretten var høgste domsteg i Noreg, men sume saker kunde ankaist inn for høgsteretten i Kjøbenhavn. Domstolen skulde setjast på Akershus pålsmessedagen (25. januar) etter den norske lovi til Kristian V, (1687), og rettsseta skulde vara til alle saker var avgjorde.

Rettssbøker og anna skriftleg tilfang frå yverhoffretten ligg i Riksarkivet, men no er nokre av desse kjeldene komne på prent. I 1980 kom band 1 med *Overhoffretsdomar* som dekkjer åri 1667-1689. No i år kom band 2 som dekkjer 1680-1689. Tilfanget er attgjeve etter avisitsbøkene, med upplysningar um sak og partar, sammdrag og domskonklusjon. Til kvart band er det utarbeidt namneregister, sakregister og lovregister (for lovheimlane som er bruka i domane), og desse registeri er mykje arbeidsparande for alle som brukar bøkene. Det er tanke at bokrekka skal halda fram gjennom heile

tidbolken 1667-1797, med domar samanskåra for kvart tiår i kvart band.

Bokrekka kjem frå Norsk historisk kjeldeskrift-institutt ved Den rettshistoriske kommisjonen, og professor Mons Sandnes Nygard er redaktør. Det som er medteke beinveges frå rettsdokumenti, er slik det var skrive, på den tids dansk, men alle samandrag, upplysningar og merknader er på god nynorsk. Bøkene er nyttelige for alle med sans for soga, både rettssoga og onnor soga.

J. Kr.

Eventyrlige fjellvegar millom Sverige og Noreg. (Or Olaus Hagnus: Soga um dei norderlendske folki).

vart fødd i Bellinge ved Odense på Fyn i 1957, og ho høyrer til i ei rekke som også er vårt band attyver i tidi når me tenkjer oss um. På vegen møter eg Vitus Bering (1617-75). Han var godfarsbror åt sjøfararen som gav namnet sitt å sundet millom Sibir og Alaska, og sjølv var Vitus Bering ein stor latindiktar og sogegranskjar som stundom også skreiv på heimemålet:

**OFFVER DET OSTINDISKE SKIBS
LYCKELIGE HIEMKOMST**
Velkommen hem vort Skib; Velkommen
hem til Lande
Fra Coramandels Kust oc Trangenbarer
Strande
Huor Morgenrøde toer med daglig Guld sit
Haar
Og Himlens høye Pract sin første skabning
faær:

Huor fra den klare Soel huer Morgen ny
udrender
Og for ald Verdens Kreds det store Lius
optender
Huor Stierners ævig Tal har deris Fødsels
Sted
Oc løber altid ud oc bliffer altid ved.

★

Og Liselotte Pedersen:

MORGEN
freden ligger i skålen
selvfølgeligt som solskin

hvor længe ved jeg ikke
frugten gribes i flugten -

Arne Horge

Det jemtske landskapssegl frå 1280-talet. Med den norske løva, bogeskyttarar og ikorn.

Lokalt sjølvstyre i Noregsveldet i gamalnorsk tid

Millom historikarar hev det ikkje vore uvanleg å rekna den gamalnorske staten, kongemakti, for eit valdsstyre i usemjande motsetnad til dei gamle og tolleg frie bondesamfunni. Statsstyret var, etter desse synsmåtane, fyrst og fremst ei klassemakt som hadde til hovudfyreloga å føra mest råd av varor og tenestor frå bøndene og til dei nye makthavarane, det vil segja kongen og hans umbodsmenn, kyrkja og adelen.

På eit jemtsk/trøndsk historikarmøte i Stjørdal sist summar gjorde fyristeamanuensis Steinar Imsen frå Universitetet i Trondheim greide for granskingar som viser i ei onnor leid. Imsen hadde tråla gjennom lover, kongebrev og diplom frå bolken 1320-1370, med andre ord frå siste lutten av gamalnorsk tid. Han kjem til at bygdefolket, ålmugen, i stor mun hadde sjølvråderett, gjeng det fram av utgreiddingi som er attgjevi i tidsskriftet **Heimen** nr. 3/1988. Ja, kongsmakti rekna i det heile ikkje den kongelege statsstyringi og den lokale sjølvråderetten for motsetnader. Kongar som Magnus Lagabøte og Håkon V spela heller på lag med bøndene, og dei heldt bygdesjølvstyret for ein naturleg lekk i styringsskipnaden for landet.

Bygdi

Den lokale einingi, skipreida eller heradet, som gjerne fall saman med tinglaget, hadde mykje av andsvaret både for rettsstell og samfunnsfred. Dei midlane bøndene ytte til landevernet (bondafe), var det bygdi som stelte med. Og sameleis var det ei rad andre uppgåvor som fall inn under bygdi, slikt som vedlikehald av kyrkjer, vegrydjing, vardar, bodtenesta, skyss m.m. Kimen til ein sosial velferdsskipnad fanst og på bygdeplanet, noko som syner seg i **bondeluten** av tiendi, som skulde brukast til hjelp for naudstadde fatige i bygdi.

Statsmaktene og dei kongelege umbodsmennene ser ein lite til i bygdestyringssamanheng. Dei spela, etter Imsen, ei uviktug rolla. I ei millomstoda stod lensmannen, upphavleg truleg ein rein sysselmannstenar. Lensmenne er fyrste gong nemnde i ei rettarbot for Færøyane i 1273 under Magnus Lagabøte. Håkon V Magnusson freista

Til side 9

Ny sermerkt barnebok av Jostein Krokvik

Jostein Krokvik:
Rømlings fotefar
Norsk Bokreidingslag

Narreskapen er til for at han skal brukast, segjer dei. Vår kloke velstandstid hev innbilt seg sjølv at no hev alle det so knakande godt. Hev aldri hatt det betre. Sant er det sagt.

Men best det er, stend smertelege problem der og grin oss imøte.

Grin hjelpelause og hjarteskjerande. Sjå no denne ungdom i skulealderen som rømer heimanfrå. — Kvifor gjer dei det? Kvifor bryt dei ut? — Heller frysja og svelta millom rotlause enn å bu i ein trygg heim?

Emnet er høgaktuelt, og ulike svar er sjølvsagt ventande. Alt etter bakgrunn og miljø.

Jostein Krokvik hev med fin kunst sans felt det inn i ei dramatisk dyresoga, det vil segja: i det inderlege samhøvet millom born og dyr — det godlidande samspelet i skaparverket, det som er djupare og reinare enn mange vaksne realistar kann forstå og fatta. Her stig det fram ein indre konflikt, og i den konflikten vert barnet tvunge til å halda på løyndomar, som talmar og brenn — til spaningi krev si utlösning medan framvoksteren frå barn til voksen ungdom er i si finaste bløming. Her loddar Krokvik vart og djupt i det som skjer i unge år.

«Rømlings fotefar» er ei realistisk og dagsaktuell bok som på ein sereigen måte syner isolasjonsvansk for born i eit moderne samfund, og ein god veg ut or vanskane.

Conrad Clausen.

defolk som han held si kuvande hand yver, både materielt og gudeleg. Kjærleiken til sine er so faderleg at han finn gifte til sønen sin. Når sonekona ikkje fungerar som han vil, fær han hjelp av eit mæhæ av ein prestemann — og driv henne i ørvæna. Av kjærleik. Håkåsverjer samvitet med gode bibelord, for dagleg les han Bibelen, held samlingar og møte tids og ofte. Han veit at hans tru er den einaste rette, han er yvertydd um at hans veg er den einaste som ber inn i nådestolen. Det er eit maktpåliggjande kjærleikskrav å vinna ætti og andre for Ordet, han fylgjer lovene og deler ut nattverden til møtelyden. Årelag og einvis. Men dei fine og kjenslerike sjelene kring dette kjærlege maktmennesket, dei vik undan på ymsevar måten — til dess konflikten toppar seg i naturbunde oppreist og når sitt dramatiske høgdedrag, slik som berre Johannes Heggland med sin store menneskekunnskap kann løysa det ofselege uveret på.

Men her hev óg Heggland reist eit brennande spørsmål um det er so vår form for ærelag kristendom i sin ytste konsekvens kann vera despotisk — der Bjørnson sa: «Over Åvne». Kann teologane sopra spørsmålet til sides og segja at dette berre er ein utvokster i visse bedehuskrinsar — eller hev røtene djupare rotfeste i noko som ligg æveleg attum Abrahams døkke mytologi. Her kann det retteleg turvast klårleik av einkvan som vita «enn eller kva».

Conrad Clausen.

Kann kristendomen vera despotisk — ?

Johannes Heggland: *Meisterens søner*. Gyldendal Norsk Forlag 1988.

Ei ny bok av Johannes Heggland vert opna med spaning, for han hev alltid noko sers å setja ljuset på. Og i denne nye, som tærper burti moderne apostlar — «Meisterens søner» — tek bokmannen til med eit underleg spørsmål: «Kven kan vel fortelja om all kjærleiken på jord». Og det gjer han utan spørsmålsteikn. Då lurer ein sjølvsagt på kva som kann dylja seg at-

tum den kjærleiken som i forne tid var en einfeld for gamle Paulus.

Vel, kann du svara, kjærleiken vert ein aldri ferdig med. Han er æveleg. Her i «Meisterens søner» stig det fram ein stor og sterk mann, Håkå i Biskushamn, gjestgjevar, forretningsmann, drivande kar, rett ein hovding i eit vestnorsk bygdeland i slutten på 1800-talet. Kring seg hev han huslyd og byg-

No vil me vinna vår eigen heim
og finna etter vår fagnad!
Eit folk som tullar i framand
sveim
det fær ein vesalmanns lagnad.

(Sanne ord av Anders Hovden)

Kjeldeskrift i rettssoga

Yverhoffretten som avløyste herredagane i 1667, var i verksem til 1797 då stiftsverrettane kom i staden. Yverhoffretten var høgste domsteg i Noreg, men sume saker kunde ankaft inn for høgsteretten i Kjøbenhavn. Domstolen skulde setjast på Akershus pålsmessedagen (25. januar) etter den norske lovi til Kristian V, (1687), og rettsseta skulde vara til alle saker var avgjorde.

Rettssøker og anna skriftleg tilfang frå yverhoffretten ligg i Riksarkivet, men no er nokre av desse kjeldene komne på prent. I 1980 kom band 1 med *Overhoffretsdomar* som dekkjer åri 1667-1689. No i år kom band 2 som dekkjer 1680-1689. Tilfanget er attgjeve etter avsiktssøkene, med opplysningar um sak og partar, samdrag og domskonklusjon. Til kvart band er det utarbeidt namnregister, sakregister og lovregister (for lovheimlane som er bruks i domane), og desse registeri er mykje arbeidsparande for alle som brukar bøkene. Det er tanke at bokrekka skal halda fram gjennom heile

tidbolken 1667-1797, med domar samanskåra for kvart tiår i kvart band.

Bokrekka kjem frå Norsk historisk kjeldeskript-institutt ved Den rettshistoriske kommisjonen, og professor Mons Sandnes Nygård er redaktør. Det som er medteke beinvegs frå rettsdokumenti, er slik det var skrive, på den tids dansk, men alle samdrag, opplysningar og merknader er på god nynorsk. Bøkene er nyttelege for alle med sans for soga, både rettssoga og onnor soga.

J. Kr.

I oss alle bur det både ljos og myrker

TUFTEKALLEN

Or «Tuftekallen»
Av Sveinung Ones

129 år etter han vart fødd og meir enn tretti år etter han kom under torvi gjeng drøset um Knut Hamsun og hans diktarverk og verd. Teatri kappast um å syna fram spelstykki hans, bøkene kjem i nye upplag og dei lærde fortel oss kva dei meiner og kva dei veit um kulten fra Hamarøy og Nørholm.

Frå eigne gutedagar hugsar eg han Isak i Sellanraa, August og andre landstrykarar, Gjest Baardsen, Hans Nielsen Hauge, Fridtjof Nansen, Victoria og Christian Michelsen flaut saman til ei einaste stor supa. Eg greidde ikkje halda dei frå kvarandre; dvs., eg visste ikkje kven som hadde vore levande personar, segnmenne eller litterære figurar. For meg var alle like røynlege. Einaste eg skjøna var at dei var nationale heltar eller nationale originalar.

So hende det seg ein dag eg var på skuleboksamlingi, skulde låna meg bøker. Då dumpa eg uppi han Isak og han August, og glad og nøgd bad eg um å få deim med meg. Men nei: «Kvar hev du funne desse bøkene? Dei skulde ikkje vera her, det er ikkje noko å lesa. Han Hamsun er nazist» - sa den strenge dama bak disken. Jau, jau - so måtte eg ganga med vonbrot då, men neste gongen sat der eit anna kinnfolk. Då leita eg etter vel etter i kropane, fann Hamsun-bøkene - og den nye diskedama kløyvde kje nepp mot meg.

Sidan hev eg havt hugnad av slik lester, frå «Sult» til dei attgrødde stiar, endå etter eg fekk meir noggrant greie på kva gale han Hamsun gjorde under krigen og um dei synsmåtar han munde hysa etter sume si meining.

Og lenge var eg i stuss: var det «rett» å finna noko stort i dikting som spring ut av ein landssvikars sinn?

Umsider kom eg til det at svikarar kan me alle vera. Sume er små og sume er store, men eg er freista meina det same som han Edvard Hoem sa her um dagen: «Sidan Hamsun sveik mest, treng han mest tilgjeving». Det er ikkje ille sagt, og han hev dekning i Skrifti for påstandet.

Det var so flust av deim som sveik og det er so flust av deim som svik. So skal me hava rett til å nemna sviket ved namn for og um deim det gjeld, og me skal vita at me attpå hev bjelkar under eigne augelok. Dei er ikkje berrsynte alltid, og minst for den som ber på bjelken.

Det kunde nemnast døme på andre hamsunar; me hadde ein Nordahl Grieg. Ja, han var, so vidt vitast, ein heilhuga nordmann i all si tid - men ikkje ripefri i skinnet. Han drog åt Moskva under hardaste blodhelyte der burte, og kom heimatt og sagde det var ikkje so ille som kommunistatarane sagde. Dessutan var blodlauget turvande for den gode saks skuld.

Slik er og svik, svik mot medmenneske som hev det ilt. Men mannetanken rekk ikkje langt, og diktartanken rekk heller ikkje alltid langt nok. So tek me so syrgeleg i miss ender og då - men det finst ein dag i morgen, doggvåt og klar. Difor syng me Nordahl Grieg sine songar um cykelstyre og Finnmarks-vidda, difor kan me drøyma med Hamsun um den ensomme skjærgårdsø, Victoria og Johannes.

I oss alle bur svik og truskap, vondt og godt. Ljos og myrker. Lat oss då gleda oss yver truskapen, ljoset og det gode, og taka striden upp mot det trulausen, det vonde og dei myrke makter - fyrist og sist i eigen hug og hått.

Lokalt sjølvstyre i Noregsveldet . . . Frå side 7

knyta lensmannsumbodet nærmare til bygdi og bygdefolket, og det vart fastsett at lensmannen skulde veljast milrom dei beste og rikaste bøndene i bygdi; han høyrde soleis ikkje til kongens handgjengne menn.

Bondestat

Kyrkjeleg maktutøving finn Steinar Imsen heller ikkje nemnande døme på i denne tidi. Kyrkja og presten høyrde bygdi til. Eit undantak er dei geistlege ved klosteri, som synter seg sers grådunge og ofte kom i strid med bygdefolk um fiske-, veide-, og skogrettar, Tore

Til side 10

Sterk grunngjeving

Den som ofrar litt tid på å lesa eit og anna frå målblendingsoga slik denne soga ligg fyre m.a. i offentlege dokument, vert stundom vekt til ettertanke. Her finst grunnar og grunngjevingar, framsette i alvor, som er til å verta vis av.

I «Framlegg til læreboknormal 1957» heldt fleirtalet i Norsk språknemnd fast på forbodet frå 1938 mot i-målet i lærebøker, eit av dei mest udemokratiske yvergrep som finst i ei soga der yvergrep er mange. Ei av grunngjevingane til språknemndfleirtalet var at «skolebøkene siden 1938 bare har hatt -a.»

Takke til!

Det minner um vegdirektorsmannen som ein gong hevda at det ikkje var samferdselsgrunnlag for å byggja vinterveg yver ein viss fjellyvergang. Bilferdsla yver fjellet um vinteren var lik null, sa han. Ja, han hadde rett, må vita. For den gamle vegen var vinterstengd. Det høyrer med at etter vintervegen kom, hev ferdsla vore stor året rundt.

Eller me kunde jamføra med eitparti-statane. Etter tankeføringi ovanfor skulde det vera uturvande med meir enn ei lista ved vali, sidan dei i lange tider hev havt berre den eine lista! Er noko tvangsbod tenkjeleg som ikkje er i stand til å pynta med demokratisk dekkmåling?

Jarl

Store upplag - og små

Bøkene til den kjende svenske barnebokskvaren Astrid Lindgren er umsette til meir enn 60 tungemål og hev kome i samla upplag på meir enn 40 millionar. Astrid Lindgren er yver 80 år, og årsklassa etter årsklassa med nye born finn glede i bøkene hennar.

Two Lindgren-bøker er umsette til nordfrisisk, kvar med eit upplag på 500. Det fortel litt um måltihøvi at den eine umsette bokni hev tittelen *We bjarne foon Bullerbü* på fastlandet (mooring-målføre), *Wü Jungen fan Bullerbü* på øyi Sylt (sörling-målføre), *Wi jongen faan Bullerbü* på øyi Föhr (fering-målføre). Det trengst at me venar um dei små måli, skriv Astrid Lindgren til den nordfrisiske utgjevaren.

Eivind Vågslid:

Norderlendske fyrenamn — Namnebok

Samling av alle opphavleg norske og nordiske personnamn og namneformer — med tyding, opphav og tidfesting.

For bibliotek, skular og alle som vil verta kjende med namnekulturen vår.

Etterord av Oddvar Nes.

Kr. 285,- Arnlaug Skjæveland
5400 Stord — Tlf. (054) 11 282.

Lokalt sjølvstyre i Noregsveldet . . .

Frå side 9

Torkjellsson på Onarheim, kyrkjeleg bygdeumbodsmann, stod i 1320-åri på bygdefolket si sida då han sette seg imot dei eigedomshækne munkane på Halsnøy kloster som vilde rana bygdekyrkja for ein skogteig. Adel fanst det godt som ikkje i Noreg på denne tid. Einast var nokre fåe huslydar på toppplan, som Imsen segjer kanskje kann reknast til eit slag riksaristokrati. Men innslag frå den kanten hev vore lite synleg i bygdelivet. Den gamalnorske staten var ein bondestat, skriv Imsen.

Nokon demokratisk maktskipnad var det ikkje i bygdene. Dei som sat med rådvaldet, høyrd til ein kjerne med velhaldne bønder, rett nok med uklår avgrensing til resten av bygdefolket. Frå denne kjernen kom verdslege og kyrkjelege umberdsmenn, domsmenn og andre. Til same kjernen høyrer gjerne bygdepresten, som den gongen i ætt, eigedom og huglag var knytt til bygdi. Det vert sterkt framhalde at den nemnde kjernen av bønder på ingen måte var noko slag lågadel eller noko bygdearistokrati med teikn til serrettar. Heller var denne gruppa eit breidt lag bygdekaksar med - Imsens ord - **kontaktflata** både til «riksoppa» og sambygdingar.

Sers mange bønder åtte og brukta segl sist i den gamalnorske tidbolken, og Imsen reiser spursmålet um ikkje skrivekunna var meir utbreidd ved denne tid enn det hev vore vanleg å meina. Her er mange brev utan spor av hjelpende prestehender. Årsaki til at det gamalnorske kongedømet vart so vellukka, finn Imsen i evna til å sa-

meina røynslor og sedvanar i bondesamfunnet med den nye riksmakti.

Skattlandi

Noko onnorleis var styringsskipnaden i skattlandi - Jemtland, Færøyane, Hjaltland og Orknøyane. Her hadde kongelege sysselmann og futar meir av rådvaldet saman med eit lokalt aristokrati. Ei utgreiding på Stjordalmøtet av Barbro Bergner frå universitetet i Lund, attgjevi i **Heimen**, synest stydja upp under slutningane til Steinar Imsen. Ho tek serleg upp jemtsk soga, og ho kjem til at tilknytingi millom Jemtland og det gamalnorske kongedømet næraast var føderativ - ei semja millom two partar som, ideelt sett, skulde vera jamstelte. Jemtland hadde sitt eige segl frå 1280-talet, å rekna for eit landskapssegl som ikkje vart nytt i saker innanfor Jemtland, berre utetter i sambandet med kruna. Bakgrunnen både i Jemtland og Noreg finn Barbro Bergner i **åldre tiders «republikanska bondesjälvstyre**, ein skipnad som umframtid i Norderlandi er kjend frå m.a. Sveits og Nederland. Under danskekongane vart dette onnorleis, og etter Kalmar-krigen (1611-1613) vart jemtlendingane dømde for svik mot Kristian IV av di dei, slik Barbro Bergner skildrar det, fylgte sine gamle tradisjonar og rettar og prøvde sigla utanum krigshendingane.

J. Kr.

Dette stykket av Ola Breivega um årsmøtet i Noregs Mållag lánar me frå Norsk Tidend nr. 4/1988:

Eit breidare arbeidsgrunnlag?

Råma kring landsmøtet var fin, det praktiske upplegget var bra, og kveldstilskipingane var gode: Mållaget i Steinkjer og skrivarstova i Noregs Mållag hadde gjort eit profesjonelt fyrebungsarbeid.

Men møteteknisk var landsmøtet ei forskreving. Og målpolitisk var det heller keidsamt. Berre på eitt punkt peika det framover.

Det var, som so mange gonger fyrr, for mange saker og for lite tid. Ordskifti kom aldri skikkeleg i gang fyrr dei måtte brjotast av.

Hovuddryftingsamnet vart ein tam seanse, trass i den gode innleidingi åt Edvard Hoem.

Valordskiftet var reinsleg, og valutfallet kunde ikkje overraska nokon.

Overraskande var det heller ikkje at sume framleis trur det er mogeleg å ha fyre eit tjug fråsegner innanfor den råma timeplanen set. Men det er nyt, trur eg, at sume meiner ordstyraren triksar når møtet sannkjenner at det har tapt kapprennet med klokka.

Ingenting av det som vart sagt i samband med ei personal-sak, trong nemnast der og då.

Tilrådingi frå styret um arbeidet i byane fekk eit viktig tillegg etter framlegg frå salen. Tillegget peikar på nynorsken som nasjonalt skriftmål, dvs. skriftmål for alle nordmenn, same kva talemål dei har. Etter mange år med einøygd tru på «målførelina» som stemneleid for målrørsla kann dette vera eit vink um at Noregs Mållag ser seg um etter eit breidare arbeidsgrunnlag.

Ola Breivega

NOREGS NYE STORBANK ER DIN LOKALBANK!

Fokus Bank finn du 140 stader i landet. I storbyar. I innlandsbygder. Høgt til fjells – og i tronde Vestlandsfjordar. Sjølv om vi er Noregs 4. største forretningsbank vil vi vere ein desentral og lokal bank. Du skal finne oss der du bur!

Vi har gode tilbod til alle, som det er vel verdt å sjå nærmare på!

Kom innom din lokale Fokus Bank for meir informasjon!

FOKUS Bank

Garm d.y.:

Um medel og midel

«Me må få inn meir lutmedel,» skreiv ein bladmann no nyst, um det då ikkje var ei bladkvina, med all vissa var det no eit bladmenne. Me stussa litt, málpirkut som me er. **Lutmedel?** Ja, ja, mangt kann falla frå penn når tid vantar, og kanskje hadde prentesvarten vore ute. Men ordet var brukta bladstykket igjenom, det, regelfast og fylgjерett, so her var det nok ingen prentesvart som hadde lufta seg. «Lite lutmedel» var det tale um.

No er ikkje dette skrive for å hengja ut eit saklaust bladmenne, langt derifrå. Bladstykket merka seg ikkje eingong ut med ringt mål, snarare motsett, og for den skuld kunde me godt fortelja både kven som skreiv, og kvar. Me let det heller vera.

Medel og midel, ja. Det er ikkje so greidt med slike ord, alltid. Lutmedel skurrar i mine øyro, men dermed er ikkje det meste sagt. Nokre stader, som nordpå, er der ein yvergang frå open i-ljod til open e-ljod (fisk-fesk), so naturi treng ikkje plent vera eintydeleg.

Men i skrift hev det no heitt **midel** med i sidan Aasen, tvert gjennom all skriveklatting, når meiningsi er eiga/kapital. Det er eit han-ord, og den bundne endingi er -en: **midelen**. I fleirtal heiter det **midlar/midlane**.

Derimot hev me eit anna ord som likjest **midel** i form og ljod, og som gjerne med rette vert skrive **medel**, nett slik me fann ordet i vårt umtala bladstykke. Me meiner eigenskapsordet (adjektivet) og tilleggsordet (adverbet) **medel**, eit ord som helst vert brukta i samansetjing: **medels**, **medeltal**, **medeltid** o.s.b. Aasen fører upp namnordet **medel-et** med spryjeteikn etter. Ordet er gammalt, og det finst i stadnamn: **Melby**, **Melhus**, **Meldal**. Den gamalnorske formi var **medal**. Det ligg ikkje reint or augnesyn at ordet medel med avleidningar hev noko å gjera med midt, midre og millom. Midt i laget er det same som medels.

So langt er alt greidt, vonleg. Men sidan offentlegstempla mål sidan 1959 hev havt systemformi **middel** attåt **medel** (i tydingi midt, midre, som middels/medels), er det kanskje lettare for ein og annan å snåva, serleg sidan i-en hev vore erådande i dansk. No må det medgjevest at skrivemåte med i ikkje er so reint avleites i vårt norske mål heller; Aasen hev skrivemåten oppført under medel, sant nok med einfeld d, **midel**.

Men no finst det eit tridje ord som både høyrest og ser likt ut, eit det-ord som etter offentleg skrivemåte fær den bundne eintalsformi **middelet** (eller midlet) og fleirtalsformene **middel-/midli**. Dette ordet tyder råd, hjelperåd, hjelp e.l. Ordet er av framandt upphav, kjem nok frå tysk. Mittel, men flaug yver Skagerak på danske vengjer og reida seg her i landet i ei fortid som ikkje er reint nær. Aasen tok ikkje ordet med i si

Til side 12

BUNADSØLV — POKALER — PREMIER

Vi har gaver
for alle anledninger

magnus aase ^{A/s}
gullsmed

Strandkaien 6 — Telefon *32 01 60

Jostein Krokvik Rømlings fotefar

Den tidlegare redaktören av Norsk Barneblad kjem her med si niande bok for unge lesearar. Hovudpersonen er skulegjenta Einy som i loynd tek seg av ein forkomen jammaldring. På stillfarande vis let forfattaren oss få del i tankelivet hennar og i den mogningsprosessen som gjeng parallelt med dei spansande hendingane.

Hefta kr. 100,-

Halldor O. Opedal Makter og menneske XVII

I dette siste bandet i serien med folkeminne ifrå Hardanger fortel Opedal millom anna um ølbrugging, flatbrødbaking, veving og andre tradisjonelle gjermål. Men her er og store bolkar um dreng og taus, og um dugnad og andre former for samarbeid i det gamle bondesamfunnet.

Hefta kr. 130,-

Sigurd Sandvik Menneskelivet

Grundtvig i norsk målbunad.

Menneskelivet er eit nytt utval av dikt, salmar og songar etter Grundtvig - i norsk målbunad. Dei er uppsette kronologisk med små merknader til, og stend liksom vardar langs diktarvegen hans.

Hefta kr. 75,-

Ingebjørg Sandstaa Sandvin Mormor fortel um tvillingane

Denne boki gjev oss ei utilgjord, varm og menneskelege skildring frå femtítalet. Ho-

vudpersonar er dei two tvillingsystrene Mai og Brit, og lesaren får uppleva dei aktive smårollingane i ei rekkja med muntre småepisodar.

I band kr. 110,-

Egil Lehmann Ordbok for Det Nye Testamentet

Denne ordboki, som også gjev plass til ei norsk-gresk og ei gresk-norsk ordlista, byggjer på den tradisjonsrike «Indrebø-utgåva» av Det Nye Testamentet og er meint som ei hjelpe både for teologar og vanlege bibellesarar. Eit ruvande verk til godtkjøps pris!

I band kr. 200,-

Alv Askeland

Kyrkjeljod

Salmar - eigne og umsette.

Kyrkjeljod er eit utval med salmar og kvede som i hovudsak er skrivne etter umsette dei siste par ti-åri. Tonen i salmane kann ymsa, men stødt bryt lovssongen gjennom, ein lovssong som er glødd og nørd i ljøsglansen frå det høge.

Hefta kr. 115,-

Conrad Clausen (red.)

Festskrift til Ludvig Jerdal

I høve 80-årsdagen til Ludv. Jerald sende forlaget ut eit staseleg festskrift på 224 sider og med mange bilete. Attår yrkessoga til jubilanten inneholdt boki ei rekke verdfulle artiklar og essays frå Jerdals eigi hand i 50 år - frå ulike felt i norsk, dansk og islandsk kulturliv. Ein sann og strålande rikdom!

I band kr. 195,-

Norsk Bokreidingslag

Boks 2672 - 5026 Bergen-Møhlenpris

Personkortet til sparebankane

Kortet dei snakkar om!

Bruk det som betalings-
middel i Noreg og
verda elles. Bruk det
som kreditkort. Bruk
det til å ta ut kontantar
døgeret rundt i Noreg og
elles i verda.

Personkortet kjem langt
pa veg i staden for kontan-
tar og sjekkar - det finst
ikkje noko anna kort pa
marknaden i dag som kan
brukast pa sa mange matar.

Alt du treng

SPAREBANKEN VEST